

fællesskaber blandt borgerskabets, bonde- og arbejderkvinder i slutningen af 1800-tallet.

Ordet kvindefællesskaber vækker afsky hos nogen, glæde blandt andre. Bogens fortrin er, at den ikke forherliger de fællesskaber kvinder har levet i, og at den peger på fællesskaber som en analytisk mulighed til at fortolke historien. En bog med titlen mandefællesskaber kommer vel næppe. Ikke desto mindre har fællesskaber af mænd været langt mere udbredte.

Bodil K. Hansen

PAUL G. ØRBERG: Når nøden er størst. Viborg Gråbrødre Klosters historie fra reformationen til nutiden. Viborg Gråbrødre Kloster – Udgiverselskabet ved Landsarkivet for Nørrejylland 1986. 288 s. Ill., fire kort og en opmåling. 274,50 kr.

Samtidigt med reformationsjubilæet har arkivar Paul G. Ørberg udsendt en skildring af Viborg Gråbrødre Klosters historie siden det i 1541 blev gjort til hospital for fattige. Det er en fornøjelse at læse denne smukt illustrerede og meget velskrevne bog – se blot kapitel 20, der er fremragende »digtning over kilderne« – men anmelderen savner undertiden sammenligning med udenlandske forhold.

Det viser sig især i de afsnit, der handler om hospitalets økonomi. Når tilsvarende engelske stiftelsers forstander i 15.-18. årh. foretrak at anbringe stiftelsens formue i jord, kan afhændelsen af hospitalsgodset (kap. 28) synes ufornuftig. Imidlertid var meget af godset strøgods langt fra Viborg, og hospitalsadministrationen kunne dårligt overvåge driften, var måske heller ikke altid tilstrækkeligt landbrugskyndig. Hospitalet så da sin fordel i at overføre en væsentlig del af kapitalen fra fast ejendom til likvide midler, der kunne udlånes mod rente (kap. 30). Formuekonverteringen virker således rimelig nok som disposition; men læseren får ikke at vide om hospitalsadministrationen havde andre valgmuligheder – tilsvarende stiftelser i ind- og udland må have kendt lignende problemer, og hvilke løsninger valgte man der?

På samme måde savner anmelderen en vurdering af forplejningen før Hospitalet i 1630'erne gik over til at udbetale kostpenge. Arent Berntsen gengiver udspisningsreglementer, der har været gyldige for visse hospitaler i 1620'erne, hvilket Ørberg nævner (p. 35). Imidlertid kan man ud fra reglementerne skønne om kostens sammensætning og kalorieindhold således som Frederic C. Lane har vurderet de venetianske galejers kostreglement fra ca. 1310 (*Annales ESC janvier-février 1963*, pp. 133-138), og det danske materiale er af samme art som det venetianske. Tilsvarende ville det være værdifuldt at få sat pengeunderstøttelserne i forhold til priserne på de vigtigste fornødenheder. Ganske vist er et »normalbudget« ikke blevet udregnet for en dansk 17. århundredes husholdning; men man kan få en idé om de elementer, der kunne tænkes at indgå i det, ved at sammenligne med de udenlandske normalbudgetter, vel navnlig dem fra England eller Alsace (E.H. Phelps-Brown & Sheila V. Hopkins i *Economica New Series XXIII-XXIV* og *XXVI*, 1956-7 og 1959).

Disse bemærkninger må dog ikke opfattes som andet end et ønske om at føre fattigforsorgens historie ud over den rent administrations- og institutionshistori-

ske ramme; selv om Paul G. Ørberg holder sig inden for den, har han med sin bog ydet et vægtigt bidrag til den historiske litteratur.

Thomas Riis

LARS-HENRIK SCHMIDT & JENS ERIK KRISTENSEN: Lys, luft og renlighed. Den moderne social-hygiejnes fødsel. Kbh., Akademisk forlag, 1986. 215 s. Ill.

Renlighed er en dyd i den nordeuropæiske kultur og selvforståelse. I kraft af vores opfattelse af de rette normer for renlighed og hygiejne afgrænser vi os overfor andre dele af jordens befolkning, f.eks. de »sortsmudskede sydeuropæere«. Men sådan har det ikke altid været, og om årsagerne til at renlighed er blevet en samfundsdyd handler denne bog. Forfatterne er idehistorikere og emnet ligger i forlængelse af den relativt store interesse for hygiejnen som en del af den borgerlige kultur, som historikere og etnologer har udfoldet i de sidste fem-seks år, en interesse der er udsprunget af den mentalitets- og bevidsthedshistoriske bølge, som har skyllet hen over historiefaget.

Analysen af hygiejnens udvikling fra 1700-tallet til idag er ikke tænkt som endnu et bidrag til borgerskabets kulturhistorie. Derimod samler interessen sig om begrebet hygiejne, om dets udvikling fra en »etisk og socialfilosofisk kategori« til »et teknisk-videnskabeligt begreb« for at ende som »en almindelig ideologisk betegnelse i hverdagslivet« (s. 11). Den nærmere udforskning af denne proces må nødvendigvis være historisk og derfor rummer bogen også en del afsnit af mere historisk karakter.

I disse identificeres lægevidenskabens udvikling i det 19. århundrede – især bakteriologien – som hovedårsagen til at hygiejnebegrebet indsnævredes fra det klassiske ideal for sund og rigtig levevis til en videnskab rettet mod enkeltstående fænomener. Den anden del af processen krævede ifølge forfatterne iværksættelsen af et »gigantisk opdragelsesprojekt«, og agenten herfor var det 20. århundredes ideal af en husmoder. Resultatet har været, at hygiejne idag stort set er identisk med renlighed, en renlighed som mere udøves af æstetiske årsager end egentlig sundhedsmæssige.

Ved at sammenligne det 20. århundredes hygiejneforståelse med 1700-tallets merkantilistisk begrundede medicinske politik og det 19. århundredes socialt bevidste hygiejniske forskning begrundet forfatterne en hypotese om, at den moderne hygiejne er rettet mod at sikre en bestemt befolkningskvalitet. Ældre tiders hygiejne tog derimod sigte på at sikre hele befolkningens overlevelse. Det 20. århundredes vesteuropæiske kultur kan således defineres som essentielt dødelig – eller letal, med forfatterens sprogbrug. Spørgsmålet om hvem der har ret til at overleve ikke bare diskuteres, men der findes også specielle »overlevelsesstrategier«. Der går en lige linie fra nazismens gaskamre til vore dages bioteknologi og gensplejsning.

Siden arilds tid har mennesker søgt at skabe orden i deres liv – og i denne proces er det enkelte menneskes verdensbillede blevet skabt. Hygiejnen udgør en af de måder hvorpå ordningen af kaos har fundet sted. Gennem hygiejnen i dens forskellige historiske varianter er menneskers liv blevet organiseret, og mennesker har administreret deres eget og andres liv på baggrund af hygiejnens krav. Set i